

ZÓLYOMINÉ CS. KATALIN

Aurea mediocritas

*Szegény Bibónak nincs supinuma*¹

Horatius talán legismertebb költeménye az *Ódák* II. könyvének 10. darabja, az úgynevezett Licinius-óda, de bizonyára a leginkább közismert kifejezése a költemény második versszakából a címbe emelt szókapcsolat: az *aurea mediocritas* 'arany középut, arany középszer'.² Már a két jelentés megadása is abba az irányba mutat, amire tudós kommentárjában nagy nyomatékkal Borzsák István figyelmeztet: „Vigyázzunk, hogy [...] ne laposítsuk el ezt a filozofikus életeszmenyt csakúgy, mint Horatius-képünket”.³ Az ugyanis a – nemcsak irodalomtörténeti – tapasztalat, hogy ennek a kifejezésnek a közismert volta sokszor inkább ártott Horatius méltó tiszteletének, mint segítette volna azt. Pedig a „bajt” okozó korokban tudtak még, nagyon tudtak latinul Magyarországon, nemcsak kifejezéseket ismételtettek, hanem egész verseket, egész köteteket olvastak.⁴ A „baj”-nak kettős gyökere van: az egyik a mindenkori olvasó, befogadó, értelmező korban, élethelyzetében, esetenként éppen költői feladtvállalásában (Berzsenyi Dániel, Petőfi Sándor, Gyulai Pál, Babits Mihály)⁵ található. A másik ok szótörténeti és jelentéstani: az *aurea mediocritas* legtöbbször Berzsenyihez és Gyulai Pálhoz kötött magyar megfelelője, az *arany középszer* ugyanis már első, jóval korábbi előfordulásakor kettős jelentést hordoz:

Rectius vives, Licini, neque altum
semper urgendo, neque dum procellas
cautus horreiscis, nimium premendo
litus iniquum.

Auream quisquis mediocritatem
diligat, tutus caret obsoleti
sordibus tecti, caret invidenda
sobrius aula.

Saepius ventis agitataur ingens
pinus, et celsae graviore casu
decidunt tures, feriuntque summos
fulgura montis.

Sperat infestis, metuit secundis
alteram sortem bene praeparatum
pectus: informis hiemes reducit
Iuppiter, idem

submovet. Non, si male nunc, et olim
sic erit: quondam cithara tacentem
suscitat Musam, neque semper arcum
tendit Apollo.

Rebus angustis animosus atque
fortis adpare, sapienter idem
contrahes vento nimium secundo
turgida vela.⁸

Helyesebben (egyenesebben) fogsz
élni, Licinius, nem törekedve mindig
a mély tengerre, sem, miközben óvatos
emberként félsz a viharoktól, nem
tapadva nagyon a zátonyos parthoz.

Aki az arany középszerrel választja,
biztonságban ment marad a rozoga
kunyhó mocskától, józanul ment marad
az irigylendő palotától.

Gyakrabban mozgattatik /passivum/ a
szelek által a hatalmas fenyő, súlyosabb
eséssel zuhannak /történés/ a toronyok,
és a magas hegyekre (a hegyek tetejére)
sújt le a villám.

Reméli, mikor kedvezőtlen, féli, mikor
kedvező /a helyzet/, a sors változását a
jól felkészített szív: a formátlan teletet
visszahozza Iuppiter, ugyanó

viszi is el. Ha most rossz is, nem lesz
majdan így: időnként lantjával a hallgató
Múzsát felkelti, s nem mindig íjat feszít
Apollo.

A szorongató körülmények között
mutatkozz bátornak és merésznek,
de ugyancsak te (idem!) bölcsen vond
össze nagyon is kedvező szélről dagadó
vitorláidat.⁹

„középszer 1585: „permediocris: Igen közepberű” sz. (Cal. 785); 1696: „Hogy a jóságos cselekedetnek közép szerire eljusson” (Illy: Préd. 2: 75: NySz.) [...] „A közép- előtagú összetett szavak 1. csoportjában az előtag jelentése 'kettő között levő, középső', a 2. csoportban 'átlagos, közepes'. E két csoport szavai azonban előtagjuk jelentését tekintve nem mindig különülnek el élesen, világosan egymástól”⁶

A kifejezés elfogadottságát tehát nehezíti, hogy a belőle képzett melléknév, a *középszerű*, erősen pejoratív jelentésárnyalattal bír, és ez visszahat rá. Nemcsak nagy írók, költők, gondolkodók élethelyzete, szerepe számára vállalhatatlan ez az üzenet, hanem az átlagember számára is: egyrészt vannak életkori szakaszok, amikor ez a személyiség torzítását, korlátozását jelenti (a kamasz- és az egyre inkább elhúzódnak remélt, vágyott ifjúkorban),⁷ másrészt az individuumnak korunkra – az elmúlt századok során egyre fokozottabb mértékben – megnőtt szerepe, igényei miatt.

Van tehát magyarázatunk arra, hogy erre az aranyfényű szókapcsolatra miért vetülnek árnyékok, de talán nemcsak Horatiusnak, hanem magunknak is tartozunk azzal, hogy ne elégedjünk meg a magyarázatokkal, hanem térjünk vissza a forráshoz, és vizsgáljuk meg: ott milyen összetételű a víz.

A középutt olvasható szó szerinti fordítást nemcsak

Élned úgy bölcsőbb, ha veszélyes árra
nem sietsz buzgón, Licinius, egyre,
s túl közel sem bújsz a csalóka parthoz,
félve vihartól.

Az, ki bölcsen jár az arany középszer
újain, nem hál szemetes, dülöngő
putriban, nem hál irigyelt teremben,
józanul él az.

Többször ing szélről a sudár fenyőfa,
súlyosabban dől el az égbe nyúló
nagy torony, villám a magas hegyeknek
csúcsait éri

Bajban is bízik, s örömeiben újabb
változással számol a bölcsen edzett
szív. Ha ismét zord telet ad, ugyancsak
messzire űzi

Juppiter. Sorsod ha ma rossz, nem így lesz
mindig. Íjat nem feszít egyre: néha
néma múzsáját citerára, dalra
készíti Apollo.

Légy erős lelkű, ha nehéz a sorsod,
s bátor. Ám légy bölcs, s ha a kedvező szél
szerfölött fújná dagadó vitorlád,
vond be a vásznát.¹⁰

a latinul nem tudók kedvéért adom meg, mint ahogy Ritoók Zsigmond is azért közli az idézett helyen, hogy felhívja a figyelmet az eredeti szöveg nyelvi megformáltságának olyan hangsúlyos helyeire, amelyek szoros összefüggésben vannak a költői szándékkal, mondandóval, és amelyeket a legjobb műfordítások (ő Szabó Lőrincét közli) sem tudnak követni.

A költemény keretét alkotó hajózó képről való beszéd esztétikai, műelemző szempontból is fontos: az elhelyezése a kitüntetett voltát jelzi, Horatius szerkesztőművészetének egyik legragyogóbb példája. A kép lényegét azonban nem ragadhatjuk meg ennyivel. De még abban sem, hogy a Földközi-tenger közepi Itáliában az élet metaforája, allegóriája természetes módon a hajózás. Komolyan bele kell gondolnunk ebbe az életformába, de nekünk nincs más fogódzónk, mint az a sok segítség, amit a carmen szóhasználata nyújt.

A terekből, ahol hajózni/élni lehet, csak kettőt nevez meg a költő: *altum* 'a nyílt, mély tenger' és *litus iniquum* 'a zátonyos partvidék'. A harmadik tér, amerre ezek helyett küldi, irányítja Liciniust, önmagát, az olvasóit, e kettő között van, és neve csak a második versszakban lesz: *aurea mediocritas*. Erről az útról először csak azt mondja ki, hogy ez a helyes út, ez a *via recta*.¹¹

Az első versszakban a kerülendő utakról van több szava a költőnek, és nemcsak több, hanem erősebb, élesebb is. Az *urgendo* és *premando* gerundiumok alapigéinek jelentése is majdhogynem agresszív,¹² az alkalmazott nyelvi forma a maga *-endo* végződésével és hangalakjával már-már tragikus hangnemű. Az *urgendo* és *premando* szavakkal ugyan nem azonos alak, de az utolsó, a keretet záró versszak *turgida* jelzője is mintha ide kapcsolódna, a helytelen magatartásra utal ez is, a *turgida vela*, 'a duzzadó vitorlák' bevonására inti a hajózót. Az összetartozásra a *nimum* 'túlásosan' határozó ismétlődése is felhívja a figyelmet. Arról, aki szélsőséges utat választ, egyrészt tehát azt tudjuk, hogy oktalanul veszélybe sodorja magát, másrészt a közbeékelt mellékmondatból – *dum procellas cautus horrescis* – azt is, hogy tulajdonképpen borzad, fél a vihartól, talán gyáva is.

A latin olvasó azonban nemcsak az egész költemény keretes szerkezetét csodálhatta, hanem az első, bevezető versszak első és utolsó szavát is láthatta egy ilyen keret alkotóelemeinek, ráadásaként azzal a többlettel, hogy itt ellentét is feszül a két szó között. A versszakzáró *iniqua* jelző ugyanis az *aequus* ellentéte, amely a *rectus*-szal együtt jelzője lehet az *animus* és *mens* szónak, alkotva a 'lelki nyugalom', 'hajlíthatatlan lélek' jelentésű kifejezéseket.¹³ Az előbb mondottakkal szemben tehát nagyon is benne van már ebben az első négy sorban is a horatiusi gondolat pozitív tartalma: az *aurea mediocritas*-ra törekvő ember nem szélsőségek kiszolgáltatottja, nem báb, hanem önálló, határozott döntést hozó, egyenes jellem. *Expressis verbis* mondja ki ezt Horatius az imperativusi állítmányt – egyedül

ott ebben a költeményben – tartalmazó mondatban, az utolsó versszakban: „Rebus angustis animosus atque fortis adpare”.¹⁴

De hogyan érhető el, hogy az ember erőslelkű és bátor legyen? A választ a vers szinte mértani közepén elhelyezett kifejezés adja meg: „bene praeparatum pectus” ’ jól előkészített, felvértezett szív’ szükséges hozzá. Elsősorban fel kell készülni a változásokra, a való élet meglepetéseire: „Sperat infestis, metuit secundis alteram sortem bene praeparatum pectus”.¹⁵ Nem kell tehát kétségbeesni, ha kisebb, vagy nagyobb baj ér, de nem is kell életre szóló biztosítéknak venni, ha most éppen minden rendben van. Mert ezek külső dolgok, a lényeg belül van. Hiszen semmi külső dolgot nem birtokolunk igazán, a mai pillanatot, állapotot, helyzetünket a legkevésbé. Felül lehet emelkedni veszteségeken, lehet ugyanannak maradni felsőbb, igaztalan hatalmak akaratából megváltozott helyzetben. Erre példát Horatius már a *Szatírák* II. könyvének 2. darabjában hozott, Ofellusét, akinek elvették a birtokát, és csak bérlőként maradhatott a földjén, de nem változott az életformája, nem változott ugyanis az életszemlélete. Mindig azt a „modern” gondolatot vallotta, hogy a föld nem a gazdáé, hanem a természeté: „nam propriae telluris erum natura nec illum, nec me, nec quemquam statuit”.¹⁶ „[...] nem övé e föld, sem enyém s másé; nem tett e barázda urává senkit a természet.”¹⁷ A Licinius-ódát záró felszólítást az ismerős szavakkal ebben a költeményben is a befejező mondatban olvashatjuk: „Quocirca vivite fortes, fortiaque adversis opponite pectora rebus”.¹⁸ „Fiaim, fel a fejjel; bátor, erős mellel kell állni a mostoha sorsot!”¹⁹

A sors valóban gyakran mostoha, de Horatius azt is mondja, hogy talán még gyakrabban mi tesszük saját magunknak mostohává az „aurea mediocritas”-ra való éretlenségünkkel, örökös túlzásainkkal. A túlzások egyik leggyakoribbja a fölösre vágyás. Horatius sokszor beszél erről, leginkább explicit szavait abból a két versből idézem, amelyeknek egyformán Maecenas a címzettje (Sat. I 1, Carm. III 16), az a mecénás, akit aligha lehet kapzsisággal vádolni, beszélgetőtársa pedig maga a költő, akit hiába ösztökéltek arra mások, hogy az elégnél többet kérjen, várjon gazdag barátjától. Az emberek versenypályának tekintik az életet, ahol örökké másokhoz méricskélük magukat, és amit kaptak: „inde fit, ut raro, qui se vixisse beatum dicat et exacto contentus tempore vita cedat, uti conviva satur, reperire queamus”,²⁰ „innen ered, hogy alig van olyan, ki szerencse fiának tartsa magát, s ha letelt az idő, úgy menjen el innen, mint hálás vendég, kit jóltartottak e földön.”²¹ Megjegyzem, hogy a műfordításban olvasható „szerencse fia” kifejezés eredetije: 'aki magát boldognak mondja', tehát nem külső akaratot, körülményt, hanem bensőleg megalapozott vélekedést, önismeretet hangsúlyoz.

Ugyanebben a satírában figyelmeztet arra is, hogy a végletek kerülése az a helyes filozofikus álláspont,

amely felismeri a világrend törvényeit, harmóniájának lényegét, és ahhoz alkalmazkodik: „est modus in rebus, sunt certi denique fines, quos ultra citraque nequit consistere rectum.”²² „Van mértékük a dolgoknak, s a határok is állnak, melyben innen és túl nem jó oly messzire menni.”²³ Talán itt sem felesleges a szó szerinti jelentésre utalni: a megszabott határokon túl és innen „nequit consistere rectum” nem tud megállni, létezni, ami helyes. A III. könyv 16. ódájának zárásában pedig gnómius tömörséggel ragadja meg a szükségesnél többre vágyók örökké kielégíthetetlen lelkiállapotának belső ellentmondását: „multa petentibus desunt multa”²⁴ ‘aki sokra vágyik, annak sok hiányzik.’

Horatius ráadásul nem álszent. Ugyanúgy hibásnak tartja „obsoleti sordibus tecti”²⁵ ‘rozzant ház szennyében’ élni, mint az „invidenda aula”²⁶ ‘az irigységet keltő palotában’. Mindig az a fontos, hogy gondolkodva, mérlegelve éljünk, ez lényünk lényege, ezt mondja a „*geniusunk*”, amikor így szól: „scire volam quantum simplex hilarisque nepoti discrepet, et quantum discordet parcus avaro”²⁷ ‘tudni akarom, mennyiben különbözik az egyszerűen mulató a tékozlótól, és mennyiben a takarékos a fősvénytől’. Önmagunk – nem álságos – korlátozása tehát az az attól a Horatiustól tanulható életminta, akinek „szemében a római társadalom jelentős része önző módon individualista, és ez az önösség kétféle módon szélsőséggé torzulhat: vagy az esztelen, embertelen és nem ritkán önpusztító kapzsiságba, vagy a fényűzésben való nem kevésbé esztelen vetélkedésbe” – írja Horatiusról és koráról (nem rólunk?) Ritoók Zsigmond.²⁸

Ha a belső korlátok nem állnak, következképp kérdésessé és erőtlenné válnak a külsők is. „Quid leges sine moribus vanae proficiunt?”²⁹ „Erkölc nélkül a hangzatos törvények mire jók?”³⁰ – teszi fel a kérdést, és ezen az alapon szól hozzá az aktuál(?)politikai feladathoz is: „Ó, kit vágy tüzel arra, hogy megszüntesse a sok csúnya vizsályt, a sok öldöklést, s Haza Atyjaként emlékszobrot akar”,³¹ itt merje kezdeni a változtatást.

A „bene praeparatum pectus” kifejezés már önmagában is sugallja, hogy Horatius mennyire fontosnak, a mértéktartás és az önmérséklet forrásának tekinti a nevelést és az önnevelést. A szülői példaadásról és annak követéséről legnyíltabban a sokszor idézett, önletrajzi elemeket tartalmazó szatírájában szól: „Pudicum, qui primus virtutis honos, servavit ab omni non solum facto, verum opprobrio quoque turpi”³² „Tisztán, mert az erénynek legfőbb tisztessége ez, ő volt az, ki megőrzött még a gyalázó szótól is, nemcsak csúnya tettől”³³ – írja apjáról, aki iránt itt feltűnő bensőségességgel megnyilvánuló tisztelete és szeretete sponte sua az atya példamutató viselkedéséből származik, hiszen iskolás kora multával sem társadalmi, sem anyagi előnyökhöz nem juttatta tovább apai örökség.³⁴ Vajon ma hány olyan embertársunk van, akiről elmondhatjuk, megtanulta az atyjától, „servet se opprobrio” – ‘örizkedjék a gyalázó szótól is’? Nem kellene mégis sokkal több fiatalnak lati-

nul tanulnia, hogy ennek a szónak, az *opprobrium*-nak a visszataszító hangalakja is rádöbenthesse (ő, *aeterna spes pedagogica*) a cselekedet visszataszító voltára? A mások gyalázása ugyanis az az „altum” az a ‘tengermély’, ami a mértéket be nem tartók lelke mélyéről fékezhetetlenül, aránytalanul feltör.

Az atyai példamutatás, nevelés mellett a legnagyobb mérséklő erő a folyamatos önnevelés. Ugyanebben a kötetben két szatírával korábban Horatius szinte filmszerű képet ad arról, hogy neki ez mennyire állandó gyakorlata volt: „Neque enim, cum lectulus aut me porticus exceperit, desum mihi: »Rectius hoc est; hoc faciens vivam melius; sic dulcis amicis occurram; hoc quidam non belle; numquid ego illi inprudens olim faciam simile?»”³⁵ „Mert nem hagyom el, ha lefekszem, vagy az oszlopocsarnokban járok: »Helyesebb így. Így élek majd szebben. Az én jó társaim ennek jobban örülnek majd. Ez rosszat tett: vajon én nem tettem-e már akaratlanul ezt?»”³⁶ Évezredek Horatiusa, sokat idézett, sokszor félreértett egyszerre költője és gondolkodója, adott jobb, megszívlelendőbb példát ennél valaki?

A mai olvasó számára az ókori irodalom, a latin költészet mitológiai képgazdagsága jobb esetben esztétikai örömet adó dísz, rosszabb esetben lexikon-forgatásra indító, kissé bosszantó megálló. Pedig ezek a mondatok, képek, nemcsak a korabeli olvasók számára voltak fontosak (őket megajándékozták például a toposz-ismerők összekacsintásának élményével), hanem módszertani megújulás lehetőségét adják a modern filológia számára is.³⁷ A Licinius-óda Apollót és Iuppitert megidéző két képe közül most csak az utóbbira utalok, aminek a fontosságára Ritoók Zsigmond a fent idézett fordításban az *idem* névmás felkiáltójelével hívja fel a figyelmet. Iuppiter, az isten, változatlan, örök erő: „informis hiemes reducit Iuppiter, *idem* submovet”. Két versszakkal később nem kevesebbet kíván az embertől is Horatius, ti. hogy legyen ő is ugyanaz: „sapienter *idem* contrahes vento nimium secundo turgida vela”. Alkalmazkodást, meghunyászkodást, ingatag útkeresést jelentene az *aurea mediocritas*? – emlékeztetünk az alapkérdésre. Hogy nem túlzás ez a párhuzam, olvassuk el a következőket a III. könyv 3. ódájából: „Iustum et tenacem propositi virum... non quatit... fulminantis magna manus Iovis: si fractus inlabitur orbis in pavidum ferient ruinae.”³⁸ „Ígaz és kitartó, hűszívű férfiút [...] meg nem ijeszthet [...] nagy Juppiternek mennykőves ökle sem. Rettenthetetlen, hogyha Föld és Ég összerogy is, s a romok lesújtják.”³⁹ Borzsák István figyelmeztet, hogy „a kéziratok egy részében hagyományozott váratlan fordulatai (valamint a még váratlanabb, sőt erőltetett szövegmagyarázatok) ellenére ez az óda a „sztoikus küzdés jutalmát” szemlélteti.”⁴⁰ A *iustitia* ‘igazságosság’, *virtus* ‘erény, bátorság’ és *fides* ‘hűség’ sztoikus alapjává Horatius szótárában is kikezdehetetlen értékek és célok, ahová más erő nem, csak a bölcs meggondolása vezet. „Vis consili expers mole ruit sua, vim temperatam

di quoque provehunt in maius, idem odere viris omne nefas animo moventis.”⁴¹ „A *nyers* erő önsúlya alatt le-rogy. A *bölcs* erőt lám, védik az istenek, mellette állnak, gyűlölettel sújtva a vak dühöt, álnok ármányt.”⁴²

Az *aurea mediocritas* gyakorlása tehát az erős jellemű, erkölcsös ember számára kiegyensúlyozott, és ezért boldog életet biztosít. Horatiusnak azonban arról is van szava, hogy ezt az életszemléletet, életformát nemcsak a magunk érdekében, hanem mások miatt, mások irányában és érdekében is követni, gyakorolni kell.

Legelső lépés ezen az úton a türelem lenne: erre azonban nagyon kevésbé vagyunk hajlamosak, általában túl gyorsan és vakmerően ítélkezünk embertársaink felett. A közismert bibliai kép (a más szemében a magunk gerenda sebzette homályos látásával meglátott szálkáról)⁴³ párja Horatius-versben is megjelenik: „Cum tua pervideas oculis mala lippus inunctis, cur amicorum vitii tam cernis acutum, quam aut aquila aut serpens Epidaurius?”⁴⁴

„Míg a magad vétkét nem látod sűrű csipádtól, hogy lehet az, hogy a társaidét meglátni szemes vagy, mint sas, mint kígyó?”⁴⁵

Pedig a körültekintő meggondolás, a látszat mögé nézés nélküli, elhamarkodott ítélet Horatius szerint gyakran visszaüt, valamiképpen mi magunk látjuk majd kellemetlen, káros következményeit, ha másképp nem is, azzal, hogy mi magunk is joggal esünk ugyanazon ítélet alá, merthogy ugyanabba a hibába. „Eheu, quam temere in nosmet legem sancimus iniquam.”⁴⁶ „Hajh, könnyelműen ítélünk s becsmérő szavaink magunknak is ellene szólnak.”⁴⁷

Ennek a szatírának, amely egyébként az igaz barátság sztoikus etikáját vizsgálja, van még egy igen megszívlelendő gondolata, amit egy tükröt adó mondatsor illusztrál; magunkon és a hozzánk közelállókon kívül mások erényeit képesek vagyunk rosszindulatúan és ugyancsak elhamarkodottan még hibává is torzítani: „At nos virtutes ipsas invertimus atque sincerum furimus vas incrustare. Probus quis nobiscum vivit, multum demissus homo; illi tardo cognomen, pingui damus. Hic fugit omnis insidias nullique malo latus obdit apertum, ... pro bene sano ac non incauto fictum astutumque vocamus”⁴⁸ „Mi a tiszta erényt is kétségesnek ítéljük, és örömet öntünk moslékot a tiszta kehelybe. Ott egy kedves, jó ember? Már kész az ítélet: Hízogó. Aki tán lassú, azt mondjuk: Esetlen. Ez kerül minden csapdát? Nem tartja a hátát. [...] Aki nem szeleburdi, már körmönfontnak mondjuk, meg képmutatónak.”⁴⁹

A másokhoz való helyes viszonyulásunk feltétele a mértéktartásnak az a foka, amikor nemcsak vágyainkat, hanem indulatainkat is meg tudjuk zabolázni. Ez bizony nagyon nagy feladat, nagyon kemény munka, de ha nem tesszük meg, megint csak tehetetlen bábok, saját zabolátlanságunk kiszolgáltatottjai leszünk – figyelmeztet Horatius a Lolliushoz címzett episztolában: „animum rege, qui nisi parat, imperat”⁵⁰ 'uralkodj a lel-

keden, ami ha nem engedelmeskedik, parancsol'. Az idézett mondat előző fele pedig a szállóigévé vált (de vajon figyelembe vett?) súlyos megállapítás: „Ira furor brevis est” 'A harag rövid örület'. A haragról, amit valljuk meg, önmagunk iránt szinte alig, de másokkal szemben gyakran, könnyen érzünk, és ami rögtön elszállna, ha képesek volnánk a mérlegelésre, a „súlyegyen” megtartására, Seneca majd egy egész könyvet ír, és idézi is a bevezetésben Horatiust.⁵¹

De ez csak az egyik véglet: kisebbnek látszó, de nem kevésbé romboló – kapcsolatokat és személyiséget egyaránt romboló – hibáinkra is rámutat Horatius. Ugyanezen könyv 6. episztolájában ezt a híres tanácsot adja: „Nil admirari”⁵² „Semmin fenn ne akadj”⁵³ Pedig ez a vers hol megbocsátón, hol ironikusan azokról szól, akiknek az életformáját nem követné Horatius, azokról, akik bármiben, ételben, italban, szerelemben, vagyonban, hivatali előmenetelben, ismertségben túl sokra törekednek. De most túllép ezen, sőt a „nil admirari” tanácsán is. Ő, aki az igaz barátságról, az önfeláldozó hazaszeretetről, a *fides*-ről, a *virtus*-ról mint ritka, de megvalósítandó eszményekről – sokszor emelkedetten – ír, az *aurea mediocritas* hiányát itt is megengedhetetlennek tartja: „Insani sapiens nomen ferat, aequus iniqui, ultra, quam satis est, virtutem si petat ipsam”⁵⁴ „Bölcs buta lesz, az igazságos meg igaztalan akkor, hogyha túlon túl törtet – bár az erényre.”⁵⁵

A szélsőségektől való tartózkodás, a külső és belső viharok kerülése tehát nem gyengeség, megalkuvás, hanem éppen ellenkezőleg, olyan erő, amivel kevesek rendelkeznek: az önmaguk nevelésének, korlátozásának és mások megértésének az ereje. Ez sokat követel attól, aki vállalja, és megkönnyíti azok életét – kivéve, ha nem eléggé türelmesek –, akik kötődnek hozzá. Horatius személyes kapcsolatairól keveset és sokat tudunk: Vergilius lelke jobb fele, Maecenas lelke része, néhány barátja és kedvese volt. Rajtuk kívül a mindenkori értő olvasók kezébe adja az iránytűt, hogy *rectius vivamus* 'helyesebben éljünk', gondolva magunkra és másokra egyaránt.

Jegyzetek

- 1 Ifj. Bibó István magyar-latin szakon kezdte egyetemi tanulmányait. A művészettörténet felvétele érdekében le kellett mondania a latinról. Szeretettel mesélte azonban az idézett, első évfolyamos korához kötődő szójátékot, amivel évfolyamtársai viccelték meg: a bibo 3 bibi „iszik” igének valóban nincs negyedik szótári alakja, supinuma. E szerény írás célja, hogy bemutassa, ha a bibo-nak nincs is supinuma, Bibónak van köze a latinok legnagyobbjaihoz, még ha nem is írom le többé itt a Bibó nevet.
- 2 Egy-másfél évtizedig vetekedett vele a „carpe diem”, de a Holt költők társasága c. film ismertsége megkopott, és vele ismét eltűnt a köztudatból, a közbeszédből ez a kifejezés is.

- 3 HORATIUS: *Ódák és epódoszok*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1975. 223. (Auctores Latini XVIII.)
- 4 Pl. „Dessffy József (a Hitel taglatjában) így számol be egy kalandos utazásáról a magyar sártengeren keresztül: »Ha nem lett légyen egyik zsebemben Horatiusom, másiban pedig Tacitusom, talán megholtam volna mérgemben [...] /Horatiusnak/ vagy három ódait könyv nélkül megtanultam, melyek közül egyik ama híres vala: Aequam memento rebus is arduis servare mentem.«” BORZSÁK István: *Horatius Magyarországon*. In: *Dragma III*. Szerk. BORZSÁK István. Budapest, Telosz Kiadó, 1977. 136.
- 5 A négy legnagyobb név azok sorából, akik sohasem tették le kezükből a Horatius-kötetet, tisztelték, rajongtak érte, de az *aurea mediocritas*-ból levezetett meglepéssel, beletörődéssel szembefordultak. Ld. a fenti Borzsák-tanulmányt (is).
- 6 TESz II. 635.
- 7 Megértően megjegyzem: a rómaiaknál a *iuvenis* kor felső határa a 45. életév volt.
- 8 A latin nyelvű idézetek mindvégig az alábbi kötetekből valók: HORATIUS: *Epistolae*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1969. (Auctores Latinae X.); HORATIUS: *Szatírák*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1972. (Auctores Latinae XVI.); HORATIUS, 1975. Ld. HORATIUS, 1975. 223–226. Carm. II 10.
- 9 A prózai – szó szerinti – fordítás forrása RITOÓK Zsigmond: *Vágy, költészet, megismerés*. Budapest, Osiris Kiadó, 2009, 361–364.
- 10 A műfordítások forrása: *Horatius összes művei Bede Anna fordításában Budapest*, Európa, 1989; BEDE, 1989. 66–67.
- 11 *rectius* < *rectus*, -a -um 'helyesebben, jobban' < 'egyenes, helyes'
- 12 *urgeo* 2 *ursi* 'nyomul, sürget, taszít'; *premo* 3 *pressi* *pressum* 'nyom, hajszol'
- 13 *aequam* [...] *mentem* Carm. II 3, 1–2. *animus* [...] *rectus* Carm. IV 9,34–36.
- 14 HORATIUS, 1975. 226. Carm. II 10, 21–22.
- 15 Uo. 224–225. Carm. II 10, 13–15.
- 16 HORATIUS, 1972. 185. Sat. II 2, 129–130.
- 17 BEDE, 1989. 239.
- 18 HORATIUS, 1972. 185. Sat. II 2, 134–135.
- 19 BEDE, 1989. 239.
- 20 HORATIUS, 1972. 44. Sat I 1, 117–119.
- 21 BEDE, 1989. 199.
- 22 HORATIUS, 1972. 42–43. Sat. I 1, 106–107.
- 23 BEDE, 1989. 198.
- 24 HORATIUS, 1975. 349. Carm. III 16, 42–43.
- 25 HORATIUS, 1975. 224. Carm. II 10, 5–6.
- 26 HORATIUS, 1975. 224. Carm. II 10, 6–7.
- 27 HORATIUS, 1969. 176. Ep. II 2, 193–194.
- 28 RITOÓK Zsigmond: *Quid leges sine moribus?* In: *Vágy, költészet, megismerés*. Budapest, Osiris, 2009. 352.
- 29 HORATIUS, 1975. 377. Carm. III 24. 35–36.
- 30 BEDE, 1989. 119.
- 31 Uo.
- 32 HORATIUS, 1972. 116. Sat. I 6, 82–84.
- 33 BEDE, 1989. 219.
- 34 Horatius apja felszabadított rabszolga volt, aki, miután szabadságát megvásárolta, vagyonát – amíg el nem vesztette – fia méltó neveltetésére fordította.
- 35 HORATIUS, 1972. 90. Sat. I 4, 134–137.
- 36 BEDE, 1989. 213.
- 37 A magyar nyelvű szakirodalomból itt éppen az Augustus–Maecenas–Horatius–Vergilius problémakört tárgyaló tanulmánykötet egészét, különösen „*A Galatea-óda rejtélye (III 27)*” című írást hozom példának: RIMÓCZI-HAMAR Márta: *Horatius, Vergilius és Maecenas*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2000.
- 38 HORATIUS, 1975. 280–281. Carm. I 3, 1–8.
- 39 BEDE, 1989. 86.
- 40 HORATIUS, 1975. 280.
- 41 HORATIUS, 1975. 297. Carm III 4, 65–68.
- 42 BEDE, 1989. 92.
- 43 Lukács 6, 41–42.
- 44 HORATIUS, 1972. 63. Sat. I 3. 25–28.
- 45 BEDE, 1989. 206.
- 46 HORATIUS, 1972. 67. Sat. I 3. 66–67.
- 47 BEDE, 1989. 206.
- 48 HORATIUS, 1972. 66. Sat. I 3. 55–62.
- 49 BEDE, 1989. 205–206.
- 50 HORATIUS, 1969. 39. I 2. 62–63.
- 51 „Nem véletlenül mondták egyes bölcsek a haragot rövid örületnek, hiszen az ember ugyanúgy képtelen uralkodni magán, ugyanúgy megfedezkedik minden jó modorról, semmibe veszi a legbensőségesebb kapcsolatokat, makacsul és kitaróan ragaszkodik kitérő céljához, nem hallgat a jó szóra, jó tanácsra, légből kapott ürügyek mozgatják, s képtelen a helyes és igaz meglátására; azokhoz az összeomló épületekhez hasonlít, amelyek az általuk ledöntött romokon maguk is darabokra törnek.” L[ucius] Annaeus SENECA: *De ira – A haragról*. Budapest, Seneca, 1992. 13.
- 52 HORATIUS, 1969. 52. I 6. 1.
- 53 BEDE, 1989. 283.
- 54 HORATIUS, 1969. 52. I 6. 15–16.
- 55 BEDE, 1989. 283.

Aurea Mediocritas

One cannot arrive at an astute interpretation of the well-known expression “aurea mediocritas” and a proper understanding of Horace himself without taking into consideration his oeuvre in its entirety. Study of both the inner elements of the Ode to Licinius (Carm.

II. 10.) and other poems of Horace suggests that “aurea mediocritas” does not encourage the reader to adopt compromising or cautious stance; rather it reflects a morality and a philosophy that mean an imperative of orientation, as well as a definite self-control in the interest not only of the individual, but of the community.